

України і Польщі (на прикладі Чернівецької області) // Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 212-217.

3. Бучко Ж. Транскордонні маршрути історико-етнографічного туризму на Буковині // Географія та туризм: Наук. Зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альфа-ПСК, 2015. – Вип. 34. – С. 137 - 143.

4. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців // Освітологічний дискурс. - 2014. - № 2. - С. 23-32.

5. Buchko Z., Rudenko S., Rudenko V., Yermiia H. Ethnic tourism potential of Bukovina for the purposes of cross-border tourism // Часопис соціально-економічної географії. Вип. 20 (1). - Харків, 2016. – С. 75-79.

6. Rudenko V., Dzhaman V., Buchko Z., Dzhaman Y., Mruchkovstyy P. Theoretical-Methodological Basis for Studying the Preconditions of Ethnic Tourism in Multi-ethnic Urban Settlements. The Case of Chernivtsi City, Ukraine // Journal of Settlement and Spatial Planning. - Vol. 7, No. 2/2016, Cluj-Napoca, 2016. – P. 157-165. DOI: [10.19188/06JSSP022016](https://doi.org/10.19188/06JSSP022016).

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНА ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНА НАСЛІДКОВІСТЬ ФАНТОМНИХ КОРДОНІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

А.В. Кузишин

kuzyshyn_a@tpru.edu.ua

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Дослідження присвячене характеристиці електоральних симпатій населення України через аналіз впливу фантомних кордонів як складової просторової ідентифікації для різних соціально-політичних процесів. Такі «уявні» кордони розглядаються як результат і матеріальний прояв територіальної влади, а також фактор відмінності між соціальними групами. Парадигма «фантомних» кордонів сама по собі є конструктором простору, історії та часових зрізів, соціально-культурного та соціально-політичного впливів, а більш узагальнено – бути підґрунтям для інтерпретацій регіональних електоральних симпатій як узагальненого сприйняття суспільного розвитку. Зважаючи на поточні суспільно-політичні виклики, які нині стоять перед українським суспільством, означені суспільно-географічні дослідження видаються надзвичайно перспективним напрямком.

Ключові слова: фантомні кордони, електоральна географія, результати виборів, прояви впливу фантомних кордонів

Політичні кордони, які політично чи юридично більше не існують зазвичай називають фантомними і проявляються в різних формах і способах соціальних дій і практик, наприклад, при голосуванні [6].

Зважаючи на видимість історичних кордонів у територіальному розподілі результатів виборів, виникає питання, чи свідчить ця видимість про збереження історичних (соціальних чи політичних) просторів, чи чому ще ці фантомні кордони здаються видимими [9, 99].

Територіальні моделі результатів виборів в Україні в роки незалежності демонструють схожу картину на більшості цих виборів. Хоча місцеві та регіональні результати можуть відрізнятися залежно від характеру та статусу виборів (президентські, парламентські, місцеві), дослідники часто пробують регіоналізувати територію України за цим критерієм. Ці завдання співзвучні з ключовим питанням електоральної/політичної географії, які формулюють Патті та Джонстон: «Чи люди поводяться і думають так, через те, ким вони є (композиційно) чи через те, де вони є (контекстуально)?» [13, 405] Мета цієї публікації виявити, наскільки такі твердження є справедливі та актуальні.

Дане питання останніми роками викликає зацікавлення в європейських та вітчизняних науковців. Зокрема значними є в цьому плані напрацювання Сабіни фон Льовіс [8;9] та Беатріс фон Гіршгаузен [6; 7; 8]. Зокрема наукові розвідки С. ф. Льовіс стосуються ролі фантомних кордонів в країнах Центрально-Східної Європи і України зокрема. Б. ф. Гіршгаузен розглядає цю проблему в більш широкому розумінні, визначаючи їх як важливий чинник культурної регіоналізації. Традиційно це питання добре розроблено в західних соціальних науках та водночас потребують більш деталізованого розгляду в суспільно-географічних дослідженнях. Також ця проблема знайшла своє відображення в працях Ю. Буйських [1], М. Дністряньського [2], В. Михненко [11]. В наших дослідженнях ми також частково зверталися до ролі фантомних кордонів, оцінюючи електоральну культуру та історичну пам'ять населення певної території [3; 4; 5].

Різні історичні траєкторії державницького розвитку окремих регіонів України спричинили те, що вони опиняться в антагонізмі між політичними культурами, встановленими відповідно до різних, якщо не протилежних, моделей суспільного існування.

Безперечно, історична складова є базовою для оцінки прояву фантомних кордонів в контексті електоральних симпатій населення. Впродовж останніх двох століть окремі частини України були складовими різних держав – Російська імперія, Австро-Угорська імперія, Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини, Румунії. Водночас, на цій же території було сформовано державні утворення національного або локально-етнічного спрямування – Українська

Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, Карпатська Україна та ін. Кожна з них в певній мірі впливала на формування світогляду місцевих мешканців, який знайшов своє відображення у формуванні певного типу мислення, політичних уподобань та історичних, соціальних, економічних, культурних чи політичних просторів, які екстраполювалися на територію регіонів сучасної України. Відомо, що електоральні дослідження покликані обґрунтувати уподобання виборців та виявити причини, що спонукали до певного вибору. Хоча в колі науковців є певні застереження щодо поділу нашої держави за означеними вище ознаками, але ЗМІ досить часто популяризують цю думку, укорінюючи її серед широких верств населення. В своїх детальних дослідженнях С. ф. Льовіс проводить аналіз регіоналізації за ознаками електоральних уподобань європейськими дослідниками, які виділяють від двох до восьми районів на території сучасної України [9, 99]. Але яку б регіональну сегментацію не застосовувалося, у більшості досліджень регіони вважаються сталими та постійними і виправдовуються або пояснюються історією та історичною спадщиною. Низка досліджень присвячена питанням, де вирішальну роль формування відповідної регіональної композиції є певні регіональні ефекти, що відігравали ключову роль, – наприклад, економіка, використання мови, етнічна приналежність тощо. Різні дослідження намагаються показати, що значення регіональної змінної зменшується, тоді як інші композиції стають важливішими, що вказує на те, що регіональна змінна є домінантною [9, 99].

З багатьох причин розподіл між політичними ідентичностями, культурами та територією є важким, складним і, звичайно, не допомагає у розумінні та поясненні просторової моделі, якщо її розуміти надто спрощено. на регіональному рівні часто виникають стереотипи, які сьогодні зазнають модифікації. Мається на увазі те, що існує набагато більше регіональних диференціацій, ніж просте розуміння проєвропейського заходу чи проросійського сходу, формування культурних уподобань виключно за колишньою приналежністю до певних давніх державних утворень чи культурної ідентичністю як формою соціальної організації. Сучасні події, пов'язані з військовою агресією росії є яскравим підтвердженням цього.

До недавнього часу просування ідеї проросійського Сходу України та проєвропейського Заходу України найчастіше пов'язувалась зі східними стереотипами менш демократичної спадщини проти більш демократичної західної спадщини через

історичний досвід. Багато уваги цьому питанню приділив В. Михненко. Він говорить про Помаранчева революцію як подію «відриву Української цивілізації» від Росії, що підтверджує давно назріле «повернення України до Європи» [11, 279]. Цікавим щодо визначених політичних ідентичностей є те, що проросійськість та проєвропейськість неадекватно ототожнюються з подальшими атрибуціями, такими як про-незалежність для проєвропейських, а отже, логічно, анти-незалежність для проєвропейських російський просторів держави. В пізніших дослідженнях цю ж думку розвинув М. Дністрянський, який наголошував на неправильності пропагування протистояння територій України, а на необхідності підкреслення їх неповторності та взаємодоповненості в межах держави [2]. Як наслідок, визначення просторової політичної ідентичності є нечіткими у своїй очевидній недвозначності, а міфологеми, які циркулюють в суспільстві утруднюють процес консолідації українського суспільства.

В певній мірі можна стверджувати про те, що політична система формується за рахунок певної культури та політичної ідентичності, яку можна пов'язати з електоральною культурою. Електоральна культура має свої просторові прояви, які варто враховувати в комплекс суб'єктивних орієнтацій, які визначають позиції громадян у виборчому процесі. До них належать: показники участі населення у виборчому процесі, показники прихильності до певних ідеологічних сил, показник послідовної підтримки певної ідеологічної лінії, показник впливу загальнодержавних та місцевих ЗМІ на вибір електорату. Таким чином формується низка факторів зовнішнього та внутрішнього впливу, які визначають електоральну культуру [3, 166].

Результати виборів останнього десятиліття в Україні формують твердження, що сучасна електоральна культура проявляється в двох напрямках: перший пов'язаний з рудиментами советського періоду, в якому мало проявляються сформовані ідеологічні впливи та існує високий рівень недовіри до політичних інститутів та інституцій; другий напрямок зумовлений медіавпливами та іншими формами сучасної популяризації інформації. Аналіз географії політичної прихильності за тривалий проміжок часу дозволяє твердити, що електоральна культура в розрізі регіонів України ще перебуває в стадії формування, так як спостерігаються значні коливання результатів електоральної прихильності до певних ідеологічних напрямків, показників участі у виборчому процесі.

Водночас електоральна культура залежить від соціально-економічних, етнічних та політичних процесів, що мають найяскравіший та завершений характер. За основу можна взяти

територіальну орієнтацію регіонів з притягальним впливом сусідів (орієнтація на Польщу, Румунію чи Росію). Наступним критерієм є формування соціального розшарування, де акцент повинен робитися не лише на фінансових можливостях регіонів, а й на формування «сильних суспільних груп», що зуміли успішно пристосуватися до постсовєтських умов існування і «слабких спільнот», котрі адаптувались невдало.

Розглядаючи бурхливий розвиток партій та динаміку їх розвитку та міжпартійних стосунків в Україні, досить складно сформулювати твердження, які партії за всю свою історію слід вважати проросійськими, а які проєвропейськими, і ще важче визначити, чи може партія бути більшою, чи менш демократичні, не кажучи вже про те, чи можна вважати електорат навіть начебто «недемократичних» партій схильним до пропаганди диктатури і навпаки. Заснування та розпуск партій відбувається дуже швидко і часто. Наприклад, у 2010 року було зареєстровано 117 партій, в 2013 року – 198, в 2022 року – 370. В частому випадку ріст числа партій – це результатом конфліктів всередині партій, що спричиняють розколи. Разом з тим, немає помітних розбіжностей між партійними інституціями щодо ключових питань політичної та економічної системи країни. Більшість дослідників електоральних процесів сходяться на думці про значний вплив регіональної змінної. Чітко про це каже Дж. Егню – місце має значення для формування електоральних уподобань але водночас він не відкидає ролі історичного фактору. Водночас наголосимо, що статистичний метод, який є основним у електоральній географії, не в повній мірі дозволяє оцінити ретроспективні впливи на територію як змінної, що оцінюється в якісному форматі. Таким чином дослідники часто спрощено оцінюють регіоналізацію України і це породжує суттєвий дискурс з даної проблематики.

Неможливо однозначно віднести партії до певної орієнтації на про-російський вектор чи про-європейський вектор, оскільки ми маємо справу з безперервною зміною ситуативних політичних пріоритетів, які можуть навіть перетинатися. В сучасних умовах є особливі моменти щодо формування електоральної культури на регіональному (просторовому) рівні, історичну пам'ять, породжену впливами колишніх держав, динаміку зміни поглядів та ідеологіну міграцію самих партій, соціально-демографічна змінна, яка позначається на соціально-політичних симпатіях населення. Як приклад можна навести електоральну карту України, на якій видно схожість електоральної прихильності населення Закарпаття, Буковини та Східної України; також націонал-патріотичні партії отримують суттєву підтримку не

лише в традиційних регіонах локалізації своїх прихильників в Західній Україні, а також в областях північного сходу та півночі. Тому варто погодитися з думкою С. ф. Льовіс не факт історії як такий, а сама історія реконструюється в кожному новому головному наративі, є адекватним питанням для дослідження [9, 101]. У будь-якому випадку існування стійкої та незмінної політичної ідентичності є надмірним спрощенням, тим паче, перенесенням її між різними політичними системами.

Прив'язка до фантомних кордонів дозволяє твердити, що історичні територіальні межі держави стають видимими незалежно від фундаментальних процесів зміни масштабу, які відбувалися в цих державах протягом останніх століть. Яскравий приклад – річка Збруч, ліва притока Дністра (далеко не найбільша). Вона слугувала кордоном між царською імперією та імперією Габсбургів під час поділів Польсько-Литовської шляхетської республіки наприкінці XVIII століття. Вдруге ця річка стала межевою між Радянською Україною та Польщею в першій половині XX ст. З багатьох позицій довгий час відчувався фантомний характер цієї водної артерії. В релігійному середовищі вона стала межею поширення греко-католицької конфесії – хоча наприкінці XVI ст. це віросповідання було популярним на обох берегах Збруча, але московська імперія зініціювала масовий перехід релігійних громад під московський патріархат на лівому березі (територія сучасної Хмельницької області) та зберігся на правому березі (територія Тернопільської області). З етнічної позиції на обох берегах домінують українці із певним польським та єврейським елементом. Офіційно Друга світова війна нівелювала роль Збруча як кордону та започаткувала оновлену політичну, соціальну та культурну конфігурацію. В роки незалежності України до початку XXI ст. річка Збруч залишалась межею поширення прихильності до націонал-патріотичної ідеології, але в наступних виборчих каденціях відбувся процес зближення ідеологічної прихильності.

Ідентичності, пов'язані з простором і територією є необхідними або навіть ключовими для перемоги на виборах і для підтримки територіально визначених політичних порядків і систем влади. Природньо, що партії та кандидати борються за голоси на території, підтримуючи свою владу та часто зверталися до аспектів ідентичності, пов'язаних із місцевістю та регіоном, щоб отримати підтримку для отримання місця в національному парламенті чи серед депутатів місцевого рівня. Хоча не всі аспекти регіональної ідентичності є обов'язково політичними, а насамперед соціальними та культурними,

більшість шарів або вимірів регіональної ідентичності чи приналежності зрештою можуть бути політизовані – як, наприклад, мова чи релігія – і використовуватися з політичних міркувань. Звичайно, ці відмінності повинні бути спочатку сконструйовані, прийняті та інтерналізовані як актуальні. Просторово опосередкована ідентичність навіть на локальному рівні може бути результатом геополітичних уявлень про простір, які передаються через ЗМІ чи шкільні підручники [9, 103]. Вони можуть бути складовою соціального, економічного чи культурного капіталу. Але вони не сприймаються суспільством, місцевістю чи регіоном, які повністю позбавлені просторової ідентичності: зазвичай ми маємо справу з уже існуючими (хоча й змінними) ідентичностями, які походять у існуючому суспільстві із колишніх політичних чи/або соціокультурних «соціалізацій». » та «структури» простору, які вбудовані в щоденні практики індивідів і колективів. Практики та образи просторово опосередкованих ідентичностей існують з часом і іноді набувають певного культурного, соціального чи політичного заряду. Вони піддаються різному мотивуванню – заохочуванню, запобіганню, забороні тощо – і контекстуалізації, коли вводяться нові політичні системи чи держави.

Окреслення проблеми національної ідентичності в контексті електоральної прихильності буде неповним, якщо не акцентувати увагу на питання збереження її суверенітету й територіально-політичної цілісності. Загалом вона є дотичною до всіх вищезазначених детермінант національної ідентичності українців. Для вирішення цього питання слід приділяти максимальну увагу соціально-культурна пов'язаність регіонів у контексті утвердження загальноукраїнської політичної ідентичності, збереження історично-ментальних бар'єрів міжрегіонального взаємсприйняття, неконсолідованість населення регіонів держави за баченням перспектив культурного розвитку України та її місця в сучасному політичному світі [2]. Усі виборчі каденції ХХІ ст. відзначалися нав'язуванням наративу про існування культурно-цивілізаційних відмінностей чи навіть міжцивілізаційного протистояння різних частин України з позиції електоральної прихильності, що було вигідно російській пропаганді та спровоковано їх політтехнологами. Потужне зближення геополітичних та інформаційних реалій відбулося в 2004 р., коли електорально-політичні уподобання населення західно- та центральноукраїнських регіонів суттєво консолідувалися, відтіснивши умовну «межу» електоральних розходжень далі на схід та південь України. Наступний злам політичної ідентифікації в просторовому

вимірі припадає на виборчу кампанію 2014 р., коли визріло питання об'єднання країни навколо однієї програми розвитку, але за умови відсутності різновекторного інформаційно-адміністративного тиску. Тому варто погодитися з твердженням М. Дністрянського, що «за результатами всіх президентських кампаній, враховуючи також парламентські вибори, з політико-географічного погляду є більше підстав говорити не стільки про два полюси електорально-політичних уподобань, як про райони з достатньо стійкими і помітно вираженими відмінностями електоральної активності. Якщо за основу меж таких електоральних районів узяти лінії перепадів (кількісних стрибків) у диференціації явки виборців та голосувань за основних кандидатів і політичні партії, то можна одержати схему територіального поділу, яка в загальних рисах співвідноситься зі схемою макрорайонування території України, виділену на підставі історико-географічних та етногеографічних принципів» [2, 77]. А тому справедливим є твердження, що і етнонаціональна сфера, й історико-географічні передумови – це ті чинники, які визначають диференціацію ментально-політичного простору України і забезпечують базові підвалини цілісності держави.

У контексті сучасної державності, заснованої на соціальних цінностях та демократичних пріоритетах у владі, організованій через територію, наслідком є демаркація політичних і соціальних кордонів у просторі. Організація політичного простору – і особливо просторова організація голосування, як-от побудова виборчих округів є опосередковувачем внутрішніх кордонів держав, як адміністративних кордонів. Саме зростаюча складність контекстів кордонів змушує відображати їх у зв'язку з такими категоріями, як простір/територія/регіон, влада, соціальними практиками (такими як політика, управління та економіка), культурою. Аналіз геоісторичних форм просторової соціалізації та повсякденного життєвого досвіду, пов'язаного з ідентичністю, громадянством і політико-територіальною лояльністю, може виявити роль кордонів у створенні географії ідеологій і гегемонії в державах.

Важливо оцінювати ці процеси в форматі масштабності його прояву. Ньюман і Паасі вказують, що питання масштабу стосується перш за все аналітичної та методологічної перспективи та є частиною щоденних просторових практик, тоді як для тих, хто живе далеко від нього, кордон є/був більше соціальною конструкцією державності [12, 198]. Водночас завдяки фантомним кордонам можемо стверджувати про існування геополітичних образів, які формуються які на основі індивідуальних і суспільних соціально-політичних рис

території, так і на основі історичного минулого конкретної території.

Географічні умови та місцеві події відіграють центральну роль у визначенні регіональних культурних особливостей, але неможливо стверджувати, що ці простори мають певні властивості чи ідентичність. Події, що відбуваються в конкретних місцях і просторах, служать для створення символічних сфер, які набувають значення або яким значення приписується оригінальність.

Виборча активність та виборча прихильність, яку продемонструвало населення України в 2019 році в значній мірі нівелювали вищеописані наративи та продемонстрували суттєві кроки до консолідації населення країни (це стало запорукою успішних кроків у війні, яка відбувається зараз)

Висновки. Існування фантомних кордонів сприяє процесу екстраполяції явищ минулого в сучасні соціально-політичні процеси, які визначають суспільний розвиток території. Часто електоральні уподобання є основою процесів просторової соціалізації, які не обов'язково є політичними, але можуть бути політично використаними. Такі «уявні» кордони розглядаються як між державами, так і в середині держав як результат і матеріальний прояв територіальної влади, а також фактор відмінності між соціальними групами. Врахування фантомних кордонів для оцінки електоральних уподобань може дозволити прогнозувати електоральні симпатії населення в межах території України.

Список використаних джерел

1. Буйських Ю. «Уявні» та «фантомні» кордони в антропологічній перспективі. *Українознавство*. 2018. № 4. С. 122-135.
2. Дністрянський М.С. Територіально-політична незрівноваженість України: іманентна неминучість чи руковідний наслідок? *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2015. Випуск 49. С. 68–86.
3. Кузишин А.В. Прояви електоральної культури на виборчому полі областей Карпатсько-Подільського регіону. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки*. Одеса, 2017. Том 22. № 30. С. 162-172.
4. Кузишин А.В. Сучасні детермінанти геополітичного простору України: національний та європейський аспект. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія*. Тернопіль: СМП «Тайп», 2022. № 1 (52). С. 102-112.
5. Поплавська І.В., Кравець С.В., Медінська О.Я., Задворний С.І., Кузишин А.В. Уніфікація чи унізація Європи та українські перспективи. Місце України в європейському просторі: геопросторові риси та європейська уніфікація: матеріали всеукраїнського семінару, присвяченого Дню Європи – 2021 (18 травня 2021 р.). / за ред. К. Мезенцева, А. Кузишина, С. Запотоцького. Тернопіль: Вектор, 2021. с. 29-34.
6. Hirschhausen, B. v., Grandits, H.; Kraft, C.; Müller, D. and Serrier, T. (eds.). *Phantomgrenzen. Räume und Akteure in der Zeit neu denken*. 2015. Göttingen.
7. Hirschhausen B. v. «The heuristic interest of the concept of “phantom borders” in the understanding of cultural regionalization», *L'Espace géographique* 2017/2 (Volume 46) , p. 106-125

8. Hirschhausen B. v. *The lessons of phantom borders: The vestiges of the past come (also from the future)*, *L'Espace géographique* 2017/2 (Volume 46), p. 97-105.
9. Löwis S. v. *Phantom borders in the political geography of East Central Europe: an introduction*. *Erdkunde*. Vol. 69 · No. 2, p. 99–106.
10. Löwis S. v. *Phantom Borders and Ambivalent Spaces of Identification in Ukraine*, *L'Espace géographique* 2017/2 (Volume 46), p. 126-142.
11. Mykhnenko, V. *Class voting and the Orange Revolution: a cultural political economy perspective on Ukraine's electoral geography*. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 2010. 25 (2–3), 278–296. DOI: 10.1080/13523270902860626
12. Newman, D. and Paasi, A. *Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography*. In: *Progress in Human Geography*. 1998, 22 (2), 186–207. DOI: 10.1191/030913298666039113.
13. Pattie, C. and Johnston, R. *Electoral Geography*. In: *Kitchin, R. and Thrift, N. (eds.): International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford, 2009, 405–422. DOI: 10.1016/b978-008044910-4.00770-7.

ВПЛИВ УНІВЕРСИТЕТІВ НА РОЗВИТОК МАЛИХ І СЕРЕДНІХ МІСТ

Н.І. Провотар, Х.М. Щурик

provotarnat@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Розглянуто вплив університетів на розвиток малих та середніх міст. Визначено сутність і особливості соціальних та економічних процесів, міського планування та управління, повсякдення у містах, містоформуючу функцію в яких виконують університети.

Ключові слова: місто, університет, студентифікація, розвиток.

У малих і середніх містах університети виконують містоформуючу функцію. За таких умов міста і заклади вищої освіти характеризуються складними взаємозв'язками та взаємозалежностями, які проявляються через особливості соціальних та економічних процесів, міське повсякдення, якість життя у містах, міське планування та управління містами. Зокрема, вони зумовлюють позитивне сальдо міграції молоді, зростання частки молоді у віковій структурі населення, підвищення рівня народжуваності, сегрегацію та студентифікацію, зростання зайнятості в інноваційних галузях, терціаризацію, зміни на ринку житла тощо.

Університети у малих та середніх містах забезпечують постійний притік молодих за віком мігрантів, що стримує процес старіння населення і збільшує частку осіб працездатного віку. Суттєвим є вплив університетів на ринок праці. Зокрема, вони можуть виступати головними роботодавцями, створюючи інноваційні підприємства